

Andreja Želeⁱ

Besedni red v kontekstu členitve po aktualnosti

Slovenski besedni red temelji na členitvi po aktualnosti. Oblikujejo ga vsakokratna kontekstna aktualnost in zvrstno-stilske potrebe konkretnih sporočil. Povezanost stavčnočlenske in aktualnostnočlenitvene sestave se izraža tako, da spremenjena stavčnočlenska sestava v izhodišču in središču/jedru spremeni zlasti sporočilno perspektivo povedi, in to brez stilne zaznamovanosti in poudarjanja.

Pri zgradbeni tematizaciji in sporočanski rematizaciji na ravni celotnega sporočila in triadi izhodišče – prehod – središče na ravni stavčne povedi gre za vzajemno kontekstno (so)besedilno delovanje sporočanske perspektive posamezne stavčne povedi z informativno zasičenostjo celotnega sporočila. Z upoštevanjem celotnega sporočilnega konteksta se znotraj stavčne povedi stvori shema, ki poteka z leve proti desni: lastna tema – tema (s težnjo v lastno temo ali v diatemo) – diatema – lastna tranzicija – tranzicija – rema – lastna rema, in v tem zaporedju raste in se stopnjuje tudi dinamičnost upovedovanja prvenstveno znotraj stavčne povedi, sicer pa tudi znotraj manjših nestavčnih skladenjskih enot; najvišjo stopnjo dinamičnosti imajo sestavine, ki ubesedujejo novosti.

V stavčni povedi ločujemo na vključene in priključene besednoredne položaje, v katerih se s kombinacijami konkretnih aktualnih sporočanskih prvin/sestavlin oblikuje aktualnostnočlenitveni besedni red. Pomensko in intonacijsko sta poudarjena in zato tudi obvezno zasedena začetni in končni položaj, sicer pa je aktualna funkcionalna perspektiva stavčne povedi glede stavčnočlenske in položajske zapolnitve praviloma vezana na konkretno besedilo in kontekst.

Ključne besede: besedni red, členitev po aktualnosti, kontekst, sporočanske prvine in položaji

ⁱ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta; andreja.zele@ff.uni-lj.si; <https://orcid.org/0000-0002-6477-2590>